

zabawek. Wśród najcenniejszych eksponatów znajduje się m.in. niemiecka woska-
wa lalka z XVIII w., lalki z porcelanowymi główkami w strojach z przełomu XIX i XX w.,
ołowane XIX-wieczne żołnierzyki czy komplety akcesoriów dla lalek – mebelków i po-
koików. Poza zabawkami historycznymi w muzeum zobaczyć można również zabawki
ludowe i pochodzące z czasów współczesnych.

Rezerwat przyrody – Kadzielnia:

Niewielki rezerwat przyrody nieożywionej o powierzchni **0,6 ha** usytu-
owany w centrum Kielc. Najwyższą częścią rezerwatu jest **tzw. Skałka Geolo-**

gów wznosząca się pośrodku
nieczynnego od 1962 r. kamienio-
łomu Kadzielnia. W **wa-**
pieniach okresu dewoń-
skiego zobaczyć można kilka
ciekawych zjawisk geolo-
gicznych, m.in. **szczątki fau-**
ny (m.in. koralu, brachiopodów,
ryb i głowonogów), **żyłową**
mineralizację kruszcowo-
kalcytową, zjawiska tek-
toniczne i krasowe. W po-
łudniowej części kamieniołomu
usytuowany jest obecnie **jeden**
z piękniejszych w kraju
amfiteatrów. Na jego scenie
każdego roku odbywają się róż-
nego rodzaju koncerty i festiwa-
le znane w całej Polsce.

WARTO ZOBACZYĆ:

- 1 Tokarnia:**
  - Park Etnograficzny w Tokarni – największe w województwie Muzeum Wsi Kieleckiej
- 2 Chęciny:**
  - Zamek Chęciński monumentalne ruiny górujące nad województwem
  - Klasztor Ojców Franciszkanów
  - Synagoga
  - Zespół klasztorny sióstr Bernardynek
- 3 Jaskinia Raj –** prawdziwy raj na ziemi świętokrzyskiej
- 4 Kielce:**
  - Pałac Biskupów Krakowskich – wspaniały przykład rezydencji z czasów Wazów
  - Katedra pw. Wniebowzięcia NMP – jeden z najcenniejszych zabytków miasta
  - Park Miejski im. Stanisława Staszica – jeden z najstarszych parków w kraju
  - Muzeum Zabawek i Zabawy – największe tego typu muzeum w Polsce
  - Rezerwat Przyrody – Kadzielnia – ciekawe zjawiska geologiczne i malowniczy krajobraz Jaskinia Raj – prawdziwy raj na ziemi świętokrzyskiej

INFO ADRESY

Tokarnia:

Park Etnograficzny - Muzeum Wsi Kieleckiej
Tokarnia 303, 26-060 Chęciny
tel. +48 41 315 41 71, +48 41 344 92 97
www.mwk.com.pl

Wystawa Pojazdów Konnych
Dworu i Wsi Kieleckiej
tel. 0692 346 214
www.powozy.polska24.pl

Chęciny:

Zamek Królewski
26-060 Chęciny
tel. 602 503 473 (Paweł Góralski)

Synagoga z 1638 r.,
ul. Długa 21, 26-060 Chęciny

Cmentarz żydowski założony w XVII w.
ul. Radkowska
26-060 Chęciny
Muzealna Izba Górnictwa Kruszcowego
w Miedziance
Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury filia
w Miedziance
Miedzianka, 26-060 Chęciny
tel. +48 41 315 18 29

Jaskinia „Raj”

26-060 Chęciny
rezerwacja: tel./ fax +48 41 346 55 18
www.jaskiniaraj.pl

Kielce :

www.sienkiewicza.pl
Informacja Turystyczna Urzędu Miasta Kielce
Pl. Niepodległości 1, Dworzec PKP (I p.)
25-506 Kielce
tel. +48 41 367 64 36 tel/fax +48 41 345 86 81
www.um.kielce.pl/turystyka

Punkt Informacji Turystycznej w Kielcach
Oddział Świętokrzyski PTTK
ul. H. Sienkiewicza 29, 25-007 Kielce
tel. +48 41 344 77 43
www.pttkkielce.pl

Muzeum Narodowe – Pałac Biskupów
Krakowskich
Plac Zamkowy 1, 25-010 Kielce
Kasa biletowa tel. +48 41 344 23 18, 344 40 14
www.mnki.pl

Skarbiec Katedralny
pl. Panny Marii 3, 25-013 Kielce
tel. +48 41 344 63 07

Muzeum Diecezjalne
ul. Jana Pawła II 3, 25-013 Kielce
tel. +48 41 344 58 20
www.muzeum.kielce.pl

Muzeum Lat Szkolnych Stefana Żeromskiego
Oddział Muzeum Narodowego
ul. Jana Pawła II 5, 25-013 Kielce
tel. +48 41 344 57 92, fax +48 41 344 82 61
www.mnki.pl/zeromski

Muzeum Wsi Kieleckiej – Dworek Laszczyków
ul. Jana Pawła II 6, 25-025 Kielce
tel. +48 41 344 92 97, fax +48 41 344 50 08
www.mwk.com.pl

Dom Środowisk Twórczych
ul. Zamkowa 5, 25-009 Kielce
tel. +48 41 368 20 54, tel./fax +48 41 368 20 53
www.kielcedst.net

Muzeum Historii Kielc
ul. Św. Leonarda 4, 25-303 Kielce
tel. +48 41 340 55 20
www.muzeumhistoriikielc.pl

Wystawa – Region Świętokrzyski
– człowiek, środowisko
Kamienica pod Trzema Herbami,
ul. Rynek 3/5, 25-303 Kielce
Wejście od ul. Orlej 3
tel. +48 41 344 40 14 wew. 238
www.mnki.pl/orla

Muzeum Zabawek i Zabawy
pl. Wolności 2, 25-367 Kielce
tel. +48 41 343 37 00, 344 40 78, fax 344 48 19
www.muzeumzabawek.eu

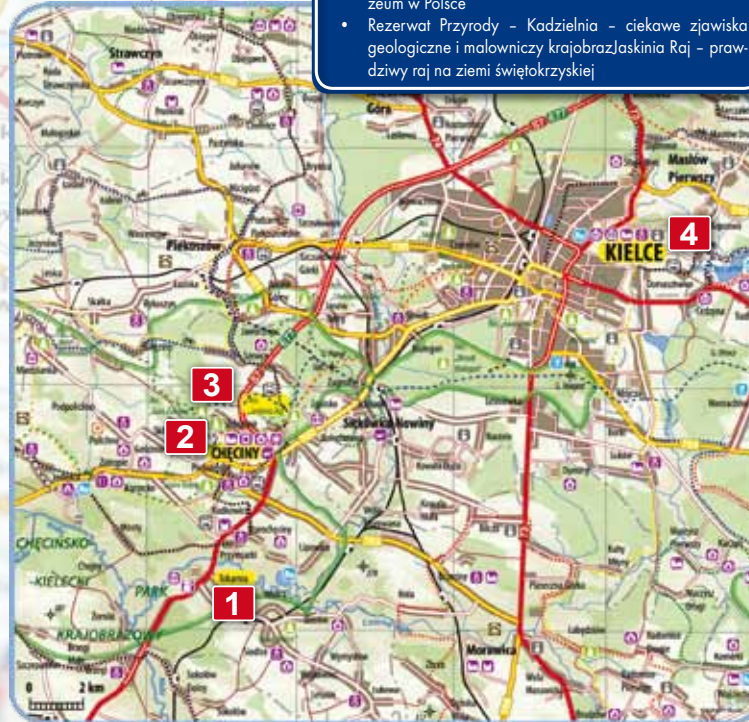
Muzeum Geologiczne
Oddział Świętokrzyskiego
Państwowego Instytutu Geologicznego
Państwowy Instytut Badawczy
ul. Zgoda 21, 25-953 Kielce
tel. +48 41 361 25 37
www.pgi.kielce.pl

GeoPark Kielce
ul. Strycharska 6, 25-659 Kielce
tel. +48 41 367 66 54, fax +48 41 367 65 83
www.geopark-kielce.pl

Karczówka Klasztor 1
skr. poczt. 17, 25-602 Kielce 11
tel. +48 41 345 05 38, +48 41 368 38 09

Synagoga z 1903 r.
– obecnie Archiwum Państwowe
ul. Warszawska 17, Kielce

Cmentarz żydowski z 1868 r. z Lapidarium
ul. Pakosz Dolny
– klucze posiada p. Irena Kowalczyk
ul. Marmurowa 9, Kielce
tel. +48 41 361 62 10

Autorzy zdjęć: Anna Drzewiecka, Krzysztof Pęczalski
Tekst: Kazimierz Micorek, redakcja tekstu: Agencja Planet PR

Wydawca: Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Świętokrzyskiego,
ul. Scieżennego 2, 25-033 Kielce, tel. 041 361 80 57
www.rot.swietokrzyskie.travel

Wydawnictwo współfinansowane z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Świętokrzyskiego
dla rozwoju województwa świętokrzyskiego.

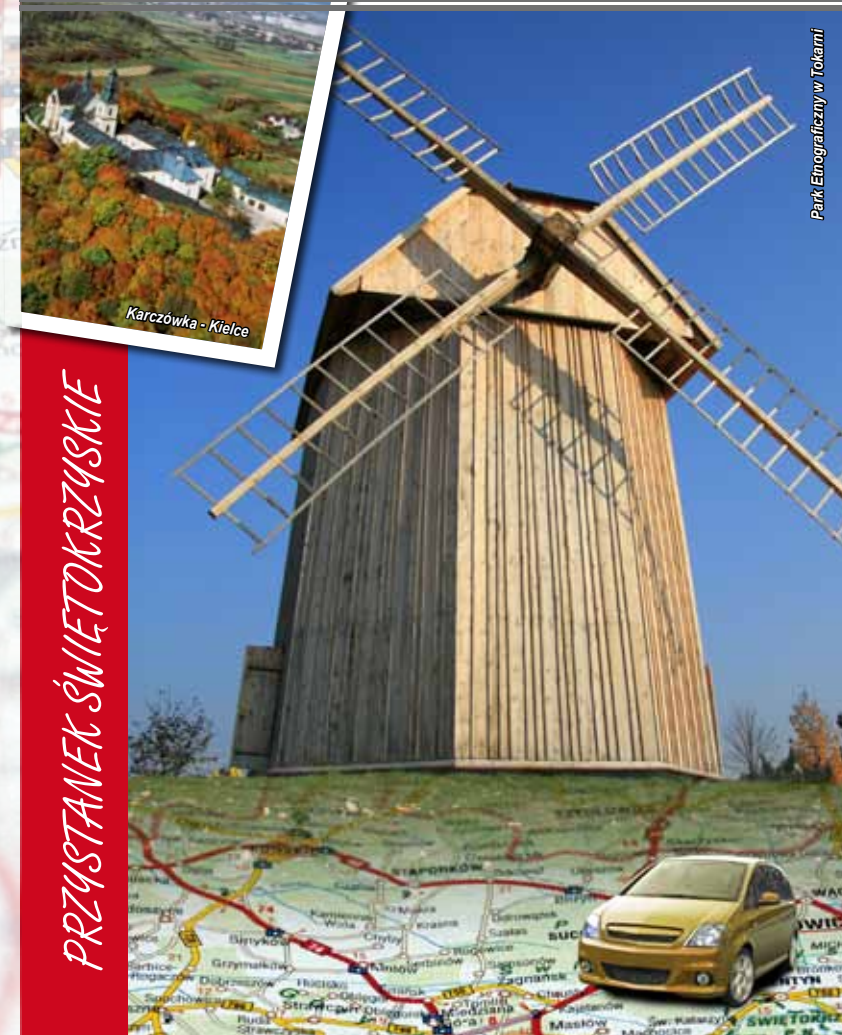
WOJEWÓDZTWO ŚWIĘTOKRZYSKIE

PRZYSTANEK ŚWIĘTOKRZYSKIE

Śladami królów i chłopów – historia Ziemi Świętokrzyskiej

Park Etnograficzny w Tokarni

1 Tokarnia

Zmierzając dalej drogą E7 w stronę Kielc, trudno nie zauważyć **górującego ponad lasem wiatraka**. Znajduje się on na terenie **Parku Etnograficznego w Tokarni**. To **największe Muzeum Wsi Kieleckiej na terenie województwa**. Na **ponad 65 ha**, w otoczeniu zbliżonym do pierwotnego, umiejscowiono **najcenniejsze zabytki budownictwa wiejskiego, dworskiego i małomiasteczkowego** przeniesione z terenów Gór Świętokrzyskich, Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej i Niecki Nidziańskiej. Znajdują się tu przysiółki, zagrody wiejskie z pełnym wyposażeniem pochodzącym z okresu **od XVIII do XX w.**, zabudowania dworskie, kościoły, karczma, spichlerze, wiatraki. Do najciekawszych i najcenniejszych obiektów architektonicznych skansenu zalicza się: **spichlerz ze Złotej (1719r.)**, barokowy, **drewniany kościół z Rogowa z 1763r.**, XIX-wieczny **dwór z Suchedniowa (poł. XIX w.)**, **budynek kieratowej studni gromadzkiej z Gór Pińczowskich, świętokrzyskie chałupy z Sukowa (1774 r.) i Bielina (1789 r.)** oraz **XVIII-wieczną plebanię z Gorlic**. Stałe wystawy etnograficzne obejmują także prezentację ginących wiejskich rzemiosł, m.in: stolarstwa, szewstwa, kowalstwa, gonciarstwa i wikliniarstwa.

Spacer po skansenie to prawdziwa podróż w czasie. Dzięki niezwykle dbałości o najdrobniejsze szczegóły, w pełni oddano urok i niepowtarzalny klimat wsi kieleckiej.

2 Chęciny

Przez stulecia, bo **aż do XVIII w.**, Chęciny były **ośrodkiem władzy królewskiej**. Chęciny były starostwem, w którym to zwotywno **zjazdy szlacheckie i rycerskie**. Pierwsze szlacheckie uchwały zapadały w Chęcinach w latach 1310 - 1331. **Prawa miejskie** Chęciny uzyskały **w XIV w.** Rozbudowa i rozwój miasta nastąpiły za panowania **Kazimierza Wielkiego**. W tym czasie **wybudowano kościół oraz klasztor dla franciszkanów**. Wzrosła eksploatacja złóż rud, czynnych było w tym czasie około 30 kopalni. Do miasta ściągali kupcy, skalnicy i górnicy oraz inni rzemieślnicy. Po zaprzestaniu wydobycia rud ołowiu, miedzi i srebra rozpoczęto **wydobywanie marmuru**, zwanego **różanką chęcińską**. W XVI w. zaczęły pojawiać się w Chęcinach pierwsze murowane kamieniczki. Okres reformacji religijnych nie ominął Chęciny. Miasto stało się **ośrodkiem dla kalwinów i arian**.

Najazdy Szwedów i Rakoczego w XVI w. przyczyniły się do **upadku miasta**. W 1707 r. starosta opuścił zrujnowany zamek i przeniósł się do pobliskiego podzamcza. Siedzibę starostwa przeniesiono do Kielc w 1796 r. W okresie międzywojennym Chęciny zostały zdominowane przez społeczność żydowską. Najtragiczniejszym okresem dla miasta był okres okupacji hitlerowskiej. Niemcy wywieźli z Chęciny wszystkich Żydów oraz 50 osób podejrzanych o współpracę z partyzantami.

Zamek w Chęcinach

Park Etnograficzny w Tokarni

Zamek chęciński:

Wybudowany został w 1306 r. z nadania króla Władysława Łokietka z przeznaczeniem dla biskupa krakowskiego Jana Muskaty. Wzniesiona na wapiennym wzgórzu warownia była **siedzibą wdów królewskich**, Adelajdy - drugiej żony Kazimierza Wielkiego, jego siostry Elżbiety oraz **królowej Bony** - żony Zygmunta Starego. Podziemia zamku służyły za więzienie, w których przebywali księżęta krzyżacy po bitwie pod Grunwaldem.

W XIV w. zamek został rozbudowany i należał jednego z najświetniejszych w kraju. Po **zniszczeniach** powstałych w wyniku **najazdu wojsk szwedzkich i Rakoczego** oraz po rozbiorach Polski, zamek nie podniósł się już z upadku.

Warownia ma kształt podłużny i wydzielić w niej można **dwie części - starszą (górną)**, której największą ozdobą są **dwie okrągłe baszty** oraz **młodsza (dolną) z XV-wieczną czworoboczną basztą**. Dolny zamek wykorzystywany był do celów gospodarczych.

Klasztor Ojców Franciszkanów:

Klasztor ufundowany został w 1368 r. przez króla Kazimierza Wielkiego. Zniszczony został przez protestantów i Szwedów. Odbudowano i rozbudowano go w kolejnych wiekach, dodając **krużganki, kaplice oraz kolejne piętra**. **Na początku XIX w.** klasztor odebrano franciszkanom i **przeznaczono go na więzienie**. Dopiero **w 1991 r. zakon odzyskał klasztor**, zaś w 1997 r. wyremontowany kościół otrzymał wezwanie Podwyższenia Świętego Krzyża.

Zespół klasztorny sióstr Bernardynek:

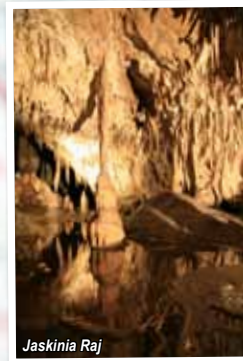
Pochodzący z **XVII w. klasztor** wybudowany został w stylu barokowym. **Pierwotnie** w tym klasztorze gospodarowały **siostry Klaryski**, by **później** zagospodarowany został przez **siostry Bernardynki**.

Synagoga:

Murowana synagoga zbudowana została **po roku 1638 r.** Do czasów obecnych zachował się **ołtarz** na rodąty wykonany **z czarnego marmuru**, z intarsjami z marmuru chęcińskiego i polichromią.

3 Jaskinia Raj

Oczarowanie, jakiego ulegli odkrywcy tej jaskini, dało nazwę temu urokliwemu zakątkowi kielecczyny. Jaskinia została objęta ochroną rezerwatową w 1968 r. **Podziemne korytarze o długości około 240 m** przystosowano do ruchu turystycznego, **podświetlając najpiękniejsze fragmenty jaskini**. Powstała ona w wyniku wymywania węgla wapnia z wapieni dewońskich. Bogatą szatę naciekową stanowią **stalagmity, stalagnaty, draperie, misy** oraz **będące rzadkością w świecie pizoidy**. **Cenne** są również **znaleziska archeologiczne**, na które natrafiono w czasie badań, np. odnalezione w namulisku szczątki zwierząt plejstocenijskich oraz narzędzia wykonane z krzemienia. Znaleziska poświadczają, że **około 50-40 tys. lat p.n.e. jaskinię zamieszkiwał człowiek neandertalski**.

Jaskinia Raj

4 Kielce

Przeprowadzone badania archeologiczne potwierdzają w sposób jednoznaczny istnienie **osady nad Silnicą w IX w.** **Najwcześniejsze wzmianki** o osadzie targowej pochodzą z **1084 r.**, jest to także data **wybudowania pierwszego kościoła p.w. św. Wojciecha**. Na przełomie XI/XII w. Kielce oraz dobra tysogórskie były już we władaniu biskupów krakowskich. **Prawa miejskie** nadano Kielcom prawdopodobnie w roku 1295, inne źródła wspominają **rok 1360** i osobę biskupa Bodzantę. W kolejnych wiekach miasto prężnie się rozwija. Kielce rozrastają się, **powstaje ratusz, szkoła, łaźnia oraz zajazd** dla odwiedzających miasto gości. Organizowano **targi** oraz kilka razy do roku duże **jarmarki**. Po zniszczeniu miasta w czasie wojen szwedzkich i ogólnym kryzysie gospodarczym nastąpił okres stagnacji na blisko 100 lat. Na skutek decyzji Sejmu Czteroletniego w roku 1789 Kielce wraz z dobrami biskupimi, przeszły na własność skarbu państwa. **W 1805 r.**, decyzją papieża Piusa VII, **utworzono diecezję kielecką**. **Rok 1816** był ważnym dla Kielc, jako że miasto stało się **ośrodkiem administracyjnym w Królestwie Polskim**, co zdecydowanie podniosło jego rangę. Miasto na nowo rozkwitło - powstawało coraz **więcej budynków mieszkalnych i usługowych**, rozrastała się **sieć brukowanych ulic**, usprawniono **kanalizację** oraz zadbaną o miejską zieleni, zakładając **ogrody spacerowe**. **W 1867 r. Kielce stały się stolicą guberni**. Pojawiły się nowe inwestycje przemysłowe, oddano linię kolejową łączącą Iwanogród, dzisiejszy Dęblin, z Zagłębiem Dąbrowskim. W latach międzywojennych uocniła się rola Kielc, jako centrum administracyjnego dużego województwa. Czas II wojny światowej to czas okrutnego terroru hitlerowskiego. W getcie żydowskim, które funkcjonowało w latach 1940 - 1942, zginęło 25 tys. Żydów. Mieszkańcy Kielc aktywnie działali w ruchu oporu, szczególnie w ŻWZ - AK oraz NSZ i GL.

Pałac Biskupów Krakowskich:

Powstał w I poł. XVII w. z fundacji **biskupa Jakuba Zadzika**. Główna część usytuowanego na **Wzgórzu Zamkowym** pałacu zbudowana została na planie zbliżonym do kwadratu. Jest to przykład architektury wczesnego baroku. **Arkadowy front** budynku ozdabiają **trzy herby wykonane z kamienia** - Korab Zadzika, Orzeł Rzeczypospolitej z epoki Wazów oraz Trzy Korony kapituły krakowskiej. Po obu stronach pałacu znajdują się **dwie wieże** zwieńczone strzelistymi hełmami. W 2003 r. na tyłach pałacu otwarto **ogród włoski**, będący rekonstrukcją z XVII i XVIII w. Obecnie w pałacu znajduje się **Muzeum Narodowe**.

Katedra pw. Wniebowzięcia NMP:

Jest to **jeden z najcenniejszych zabytków miasta**. **Barokowa świątynia** posiadająca zachowane **elementy romańskie** usytuowana jest na Wzgórzu Zamkowym naprzeciw Pałacu Biskupów. Pierwszy kościół romański powstał w tym miejscu w 1171 r. Przez kolejne wieki był wielokrotnie przebudowywany, by ostateczną, zachowaną do dzisiaj formę uzyskać w XIX w. Wyposażenie kościoła pochodzi z XVIII w., zaś zdobiące wnętrze malowidła powstały w XIX w. pod pędzłami uczniów Jana Matejki. Barokowy XVIII-wieczny ołtarz to dzieło Antoniego Frąckiewicza.

Park Miejski im. Stanisława Staszica:

Jeden z najstarszych i piękniejszych parków w kraju. Usytuowany jest na **ponad 7 ha** w samym centrum miasta. **Powstał w latach 30-tych XIX w.** W zachodniej części parku znajdują się **staw**, którego największą atrakcją jest znajdująca się na środku **fontanna** z ozdobnymi dyszami w kształcie ryb. Ozdobą parku poza wypielęgnowaną zielenią są **barokowe rzeźby, kamienne wazon** pochodzące z klasztornej ogrodu w Jędrzejowie oraz **kilka pomników** m.in. figura św. Jana Nepomucena, pomnik Stanisława Staszica czy Stefana Żeromskiego.

Muzeum Zabawek i Zabawy:

Niewątpliwie jest to atrakcja, która najbardziej ucieszy najmłodszych turystów. Jest to **największe tego typu muzeum w Polsce**. Muzeum powstało pod koniec lat 70-tych XX w. **Na prawie 700 metrach** zobaczyć można **zbiór kilku tysięcy**